

RIMSKA STELA IZ RUŠEVCA KOD BRESTOVSKOG U SREDIŠNJOJ BOSNI

UDK 930.26 "652"
Primljeno/Received: 1997.09.05.
Prihvaćeno/Accepted: 1997.12.15.

Ante Škegro
HR-10000 Zagreb, Hrvatska
Hrvatski institut za povijest
Opatička 10

Rimska stela iz Ruševca kod Brestovskog u središnjoj Bosni iz 2. st. poslije Krista prvi je nalaz s ovog područja iz antičkog doba uopće. Oblik koji je dobila pri sekundarnoj upotrebi, mogao bi upućivati na pretpostavku postojanja kasnoantičke grobnice kojoj je najvjerojatnije poslužila kao poklopac, a potom i na ranokršćansku baziliku unutar i oko koje su uglavnom nastajale ove vrste grobnica.

Ključne riječi: rimska stela, natpis, Ruševac

U tijeku domovinskog rata prilikom kopanja vojničkog rova 27. rujna 1994. g. na lokalitetu Blaškovića šuma iznad sela Rauševca kod Brestovskog (Kiseljak) u središnjoj Bosni iskopana je rimska nadgrobna stela s reljefnim dijelom i natpisom¹. Po svom obliku pripada monumentalnijim rimskim nadgrobničkim spomenicima s gornjim reljefnim i donjim natpisnim dijelom ispod kojeg se nalazio usadnik kojim je ovaj nadgrobnik bio fiksiran za uspravno stajanje. Sudeći po izgledu stele, koja je pohranjena u rimokatoličkom župskom uredu u Brestovskom, kada je pronađena bila je već u sekundarnoj upotrebi, tj. nije više služila prvotnoj namjeni niti se nalazila na mjestu izvornog postavljanja. Oblik izduženog pravokutnika te okresavanje reljefnog dijela i usadnika upućuju na zaključak da je ovaj nadgrobni spomenik, nakon što je dopremljen na mjesto nalaza, vjerojatno s nekog obližnjeg rimskog groblja, po svoj prilici poslužio kao poklopac nekom drugom objektu. Najvjerojatnije je riječ o antičkoj zidanoj grobnici

kojoj je ovako oblikovana stela poslužila kao poklopac. Stoga su u svezi s okolnostima nalaza ovog rimskog nadgrobnog spomenika nužna dodatna ispitivanja, kako o mjestu pronalaska tako i o mjestu njenog izvornog porijekla. Ukoliko je točna pretpostavka da je ovako oblikovana stela poslužila kao poklopac rimskoj zidanoj grobnici, onda je opravdano pretpostaviti mogućnost postojanja i jednog ranokršćanskog sakralnog objekta (bazilike) uz i unutar kojeg su obično i nastajale zidane grobnice u kasnoantičko doba (5. i 6. st.)². Značaj je ove rimske stele i u tome što se mjesto njenog pronalaska, kao uostalom i šire područje, do sada uopće nije pojavljivalo u znanstvenoj literaturi niti prapovijesnog, niti rimskog kao ni srednjovjekovnog obilježja³. Stoga pojava ove stele znači i uvođenje u znanstvenu literaturu mjesta njenog pronalaska kao i samog Brestovskog.

Lijeva i desna strana stele po cijeloj su dužini vrlo precizno oklesane. Gornji i donji dijelovi također su oklesivani. Gornji dio stele, kako se da vidjeti,

¹ O okolnostima nalaza ovog spomenika autora je obavijestio dr. fra Bono Mato Vrdoljak ravnatelj Franjevačkog muzeja i galerije na Gorici u Livnu. Za mogućnost objave autor zahvaljuje župniku župe Brestovsko fra Karlu Kujundžić i dr. fra Boni Mati Vrdoljaku.

² Usp. V. PAŠVALIN, u: *Adriatica praehistorica et antiqua. Miscellanea Gregorio Novak dicata*, Zagreb 1970, 667-689.

³ Usp. *Arheološki leksikon Bosne i Hercegovine I-III*, Sarajevo 1988.

završavao je trokutastim zabatom od kojeg su se sačuvala tek naznake lijevoga kuta. Ispod zabata nalazila se *aedicula* u kojoj su bila u dubokom reljefu uklesana poprsja dviju osoba. Konture poprsja lijeve osobe jasno su raspoznatljive dok se od desnog poprsja sačuvalo lijevi dio glave s uhom te lijevo rame. Ispod reljefnog dijela u osam redaka uklesan je natpis, dvama po veličini različitim vrstama slova. Slova iz prvih pet redaka visoka su 6,5 do 6 cm, a slova posljednjih triju redaka 2 cm. Zanimljiva je činjenica da dio natpisa s ove stele predstavlja palimpsest, tj. prvotni tekst četvrtog i petog retka bio je ostrugan i na njegovo mjesto urezan novi. U sadašnjem stanju, nakon sekundarne obrade najvjerojatnije u kasnoantičko doba, stela je visoka 144, široka 40 i debela 12 cm.

I gornji i donji dio natpisa na steli urezan je monumentalnom kvadratičnom kapitalom, karakterističnom za doba principata. U natpisu osim slova *AN* iz preposljednjeg retka nema skraćivanja, tzv. ligatura. Riječi natpisa su u oba dijela odvojena malim trokutima. Na natpisu se u dva navrata pojavljuje slovo *K*, što je rijetka praksa za nadgrobne spomenike i rimsku grafiju uopće. I izgled ovog slova je neobičan, s obzirom da su njegove desne haste tek naznačene kako prema gore i dolje izlaze iz sredine lijeve haste.

S obzirom na oštećenja koja je stela pretrpjela prilikom sekundarne upotrebe, natpis se rekonstruirao ovako (sl. 1):

D(is) M(anibus)
 [---] *Maximin[us]*
 [def(uncto) an(norum)] *III. Ar(rius) Karu[s]*
 [---] *nepoti k[ar]is*.
⁵*[simo. Et s[ibi] viva*
 [---] *um dulcissimu[m] ---]*
 [---] *andum titulum [---]*
 [---] *posuit p[ro]p[ri]e*

Na natpisu se spominju tri osobe koje, u rimskom imenskom sustavu koji za osobe s građanskim pravom karakteriziraju tri imena (*tria nomina*), ne nose prvo ime (*praenomen*). Prvi je osobnim imenom (*cognomen*) spomenut *Maximinus*, koji je preminuo u dobi od četiri godine. Zbog oklesavanja desnog dijela stele nismo u mogućnosti saznati i njegovo rodovsko ime (*nomen*) koje je bez sumnje postojalo. Inače ime *Maximinus* je na širem sarajevskom području već poznato. Vlasnik radionice za izradu opeke (*figlina*)

koja se nalazila na mjestu objekata nekadašnje Skupštine i Vlade Bosne i Hercegovine u središtu Sarajeva, svoje je proizvode obilježavao pečatom na kojem se u retrogradnom obliku (*Nimixam*) pojavljuje ime *Maximinus*⁴. Cognomen *Maximinus* nosio je i *Publius Aelius* s ulomka nadgrobnog spomenika pronađenog u ruševinama kasnoantičke bazilike i srednjovjekovne hrvatske crkve na Gradcu (Ilinjača, Kotorac) kod Hadžića blizu Sarajeva⁵.

Ujak Maksiminov, *Arrius Karus* nosi necarsko rodovsko ime (*nomen*) *Arrius*, vrlo rašireno po

⁴ D. SERGEJEVSKI, *Glasnik Zemaljskog muzeja, Nova serija, Arheologija* 2 (1947) 20-21; A. ŠKEGRO, u: *Zbornik radova posvećenih akademiku Alojzu Bencu*. Posebna izdanja ANUBiH, knj. XCV, Odjeljenje društvenih nauka, knj. 27, Sarajevo 1991, 231, T. III 13.

⁵ *D(is) M(anibus) / [---]n / [---]iano filio / ann(or)um [---] P(ublius) Ael(ius) / Maximinus / p(iae) p(osuit)* (u tisku).

cijelom rimskom carstvu, osobito po njegovim istočnim provincijama. Na području Dalmacije, čijem središnjem dijelu pripada i područje Brestovskog, nosili su ga uglavnom doseljenici s italskih prostora. U kasnijim stoljećima Carstva ovim su se imenom nazivali i ljudi porijeklom s Istoka⁶. Rodovsko ime *Arrius* nosio je i jedan veteran prve legije pomoćnika (*legio I. adiutrix*) s imenom (*cognomen*) *Rufinus* iz većeg rimskog naselja koje se nalazilo u Suhači kod Livna⁷. Ime (*cognomen*) *Karus* također je od ranije poznato s dalmatinskih prostora. Nosio ga je i neki *Aelius Maximinus*, čiji je nadgrobni spomenik pronađen u Kamenu kod Glamoča⁸.

Treća osoba s natpisa bila je žena koja je ovaj spomenik dala podići i za sebe još za života (*sibi viva posuit*).

Formula *D(is) M(anibus)* kojim započinje natpisni dio spomenika pretpostavka je za njegovo datiranje na prijelaz 1. u 2. stoljeće poslije Krista, dok je formula *posuit*, ispisana bez skraćivanja, karakteristična za kasniji principat⁹. Kako je veći dio natpisa ispisan

monumentalnom kvadratičnom kapitalom, koju karakteriziraju oštri serifi (završeci) i elegancija slova, može se zaključiti da je ipak najvjerojatnija pretpostavka kako je ovaj spomenik izrađen tijekom drugog stoljeća poslije Krista.

S obzirom na imensku formulu dvaju imena (*duo nomina*), rodovsko ime (*nomen*) i vlastito ime (*cognomen*), moguće je zaključiti je da osobe koje se spominju na spomeniku nisu bile punopravni rimski građani. Dakle živjeli su prije 212. g. kada je car Karakala (211.-217.) podijelio građansko pravo svim slobodno rođenim osobama Rimskoga Carstva¹⁰.

Područje Brestovskog u antičko je doba u širem smislu pripadalo srednjobosanskom rudničkom bazenu, gdje se tijekom prvih stoljeća rimskog carstva eksploatiralo zlato, a potom i srebro. Najbliže veće rimsko naselje, kojemu na žalost zbog nedostatka sustavnih istraživanja još uvijek ne znamo ime, nalazilo se na području Višnjice gdje je pronađeno više rimskih spomenika s natpisima¹¹. Ako je suditi po ulomku rimske stele iz franjevačkog samostana u Kreševu, imalo je municipalni karakter¹².

ZUSAMMENFASSUNG

RÖMISCHE STELE AUS RUŠEVAC BEI BRESTOVSKO (KISELJAK) IN MITTELBOSONIEN

Bei der Aushebung von Schützengräben während der Kriegsoperationen wurde am 27. September 1994 auf der Lokalität Blaškovića šuma (Blašković Wald) oberhalb von Ruševac bei Brestovsko (Kiseljak) in Mittelbosnien eine römische Stele gefunden mit der Büste einer Person auf der linken Seite und dem linken Teil der Büste einer anderen Person auf dem rechten Teil des Reliefs.

In Anbetracht des guten Erhaltungszustands der Inschrift ist zu vermuten, dass die Stele seinerzeit als Deckel eines Objektes, am wahrscheinlichsten eines spätantiken Grabes gedient hat. Die Stele ist auf der linken Seite die ganze Länge entlang beschädigt, während die rechte Seite keine wesentlichen Beschädigungen aufweist. Der Stele fehlt auch der Keil der wahrscheinlich zur selben Zeit wie die linke Seite abgebrochen worden ist.

Der Relieftteil der Stele ist bei der Glättung abgemeißelt worden, so dass die Büsten der beiden Personen des Reliefs kaum zu erkennen sind. Über der Büste der rechten Person erkennt man die Umrisse des Giebels der die Stele bekrönte.

Die Stele hat eine Höhe von 144 cm, eine Breite von 40 cm und eine Tiefe von 12 cm. Die eingemeißelte Inschrift hat 8 Zeilen. Die Höhe der Buchstaben in den 5 ersten Reihen beträgt zwischen 6,5 cm und 6 cm, und in den drei unteren Reihen 2 cm. Beim Abmeißeln der linken Seite wurde auch das Inschriftfeld beschädigt, und zwar eine Fläche auf der sich höchstens 4 Buchstaben in den ersten fünf Zeilen befunden haben konnten. Die folgenden Zeilen sind stärker beschädigt. Die Buchstaben der 4. und 5. Zeile bilden ein Palimpsest, eingemeißelt an

⁶ Usp. G. ALFÖLDY, Die Personennamen in der römischen Provinz Dalmatia, Heidelberg 1969, 61.

⁷ *Arri(us) Rufi(nus) veter(anus) leg(ionis) I (primae) adiutricis* (u tisku).

⁸ D. SERGEJEVSKI, *Glasnik Zemaljskog muzeja, Nova serija, Arheologija* 39 (1927) 261, n. 10; *ILug.* 1659: *Ae(lius) Maximu(s) / Karus Epati/noni coiulgi et Ae(lius) Varro fili(us) /* ⁹ [-JSINDOC [-]]

⁹ G. ALFÖLDY, Personennamen, 28-29.

¹⁰ D. KIENAST, Römische Kaisertabelle. Grundzüge einer römischen Kaiserchronologie², Darmstadt 1996, 162.

¹¹ Usp. K. MISILO, *Glasnik Zemaljskog muzeja* 48 (1936) 15-26; A. ŠKEGRO, Epigraphische Mitteilungen aus Bosnien und Herzegowina. u: *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 101 (1994) 294-297, Nr. 6, 7, T. XXIII, Nr. 6, 7.

¹² ----- / [-?duo vi]ri munici/[pi -- d]jefu(nct--) an(norum) XXXV / [benemer]enti posuit. Usp. K. MISILO, *Dobri Pastir* (1960) 77-78; A. ŠKEGRO, *Hrvatski narodni kalendar za 1992. g.*, 259-263; isti, *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 101 (1994) 294-296, Nr. 6, sl. 2, T. XXIII, nr. 6; isti, *Bosna franciscana* 7 (1997) 151, bilj. 63, sl. 5.

der Stelle der früheren zerstörten Inschrift, woraus man schliessen kann, dass die Stele in zwei Fällen als Grabmal gedient hat. Die Wörter der Inschrift sind auf beiden Teilen durch dreieckige Zeichen voneinander getrennt. In der siebenten Zeile sind die Buchstaben *AN* mit Ligatur eingemeisselt.

Mit Berücksichtigung der starken Beschädigungen kann man den Text so lesen (Abb. 1):

D(is) M(anibus)
[---] *Maxim[us]*
[def(uncto) an(norum)] *III. Ar(rius) Karu[s]*
[--- n]epoti k[aris].
⁵*simo. Et s[ibi] viva*
[---]um *dulcissimu[m] ---]*
[---]andum *titulum [---]*
[---] *posuit p[er] (ie)*

Die Inschrift erwähnt drei Personen: den verstorbenen *Maximus*, Neffe des *Arrius Karus* und eine weibliche Person, die dieses Grabmal zu ihren Lebzeiten errichten liess. Das cognomen *Maximus* ist von früher her im Gebiet um den Fundort der Stele bekannt. *Titus Aurelius Maximus* aus

Švrakino Selo (Sarajevo) war Veteran zweier Kaiser gewesen (*veteranus Augustorum duorum*), sehr wahrscheinlich von *Marcus Aurelius* (161-180) und *Lucius Verus* (161-169).⁴ Das cognomen *Maximinus* erscheint als Spiegelbild auf den Stempeln zweier Backsteine, die in der lokalen *figlina* im Zentrum von Sarajevo (in der Nähe des Landesmuseums) hergestellt worden waren.⁵ Das cognomen *Maximinus* trug auch *Publius Aelius* aus Gradac (Ilinjača, Kotorac) Hadžići bei Sarajevo.⁶ Das nomen *Arrius*, Name der zweiten in der Inschrift erwähnten Person, war im ganzen Kaiserreich verbreitet, und kam in Dalmatien am häufigsten bei Italikern vor, in der späteren Prinzipatszeit aber auch bei Orientalen.⁷ Auch der Veteran *Rufinus* aus Suhača bei Livno hat diesen Namen getragen.⁸ Auch das cognomen *Karus* der zweiten in der Inschrift erwähnten Person ist aus früherer Zeit in Dalmatien bekannt. Im Hinterland Dalmatiens kommt es bei *Aelius Maximus* aus Kamen bei Glamoč vor.⁹

Die Formel *d(is) m(anibus)* ist Voraussetzung für die Datierung dieses Denkmals in die Zeit des Übergangs vom ersten ins zweite Jahrhundert, und die Formel *posuit*, ohne Abkürzung, ist charakteristisch für die Zeit des späteren Prinzipats.¹⁰ Da der grösste Teil der Inschrift in *capitalis quadrata* geschrieben ist, ist die Stele wahrscheinlich im Verlauf des 2. Jahrhunderts entstanden.

Diese Stele ist das erste Anzeichen antiken Lebens auf dem Gebiet von Brestovsko. Bis jetzt ist dieses Gebiet weder in der vorgeschichtlichen noch in der antiken Literatur erwähnt worden.

Übersetzung: D. Baričević